

IN DE WERKKAMER

Ismee Tames, bijzonder hoogleraar Stichting 1940-1945: geschiedenis en betekenis van verzet tegen onderdrukking en vervolging

‘Ik help graag mensen te reflecteren op moeilijke onderwerpen’

Ismee Tames sprak op 17 mei haar oratie uit als bijzonder hoogleraar *Stichting 1940-1945: geschiedenis en betekenis van verzet tegen onderdrukking en vervolging*. Deze leerstoel is door Arq namens Stichting 1940-1945 ingesteld aan de Universiteit Utrecht. Een gesprek over het onderwerp van haar oratie: een nieuwe manier om naar de ervaring van oorlog en verzet te kijken.

Ismee Tames bij haar oratie op 17 mei jl. (foto Erik Kottier)

Het gesprek vindt plaats op een zonnige dag in april. Net dat weekend heeft Tames, tevens directeur onderzoek van het NIOD, Instituut voor Oorlogs, Holocaust en Genocide Studies, de eerste woorden van haar oratie op papier gezet om haar gedachten te ordenen. 'Ik help graag mensen te reflecteren op moeilijke onderwerpen,' zegt ze in de kamer met uitzicht op de Herengracht. 'Niet met het doel een oordeel te vellen of de zaken nodeloos complex te maken. Hoe doe je dat? Dat is een van de mooiste uitdagingen.' Ze wil mensen een alternatieve manier aanreiken om naar de Tweede Wereldoorlog te kijken.

De eerste decennia na de bevrijding werd de oorlog vooral in termen van 'goed' en 'fout' gezien. Hans Blom, de latere directeur van het NIOD, uitte in 1983 in zijn oratie kritiek op deze manier van geschiedschrijving. Wat volgde, was een grijs of veelkleurig beeld van de jaren 1940-1945. Wat echter niet veranderde, was de behoefte aan een laatste oordeel. Tames wijst erop dat een dergelijk oordeel ons weinig leert over de ervaring die de mensen toen hadden en vaak alleen maar dient om ons goed te voelen. In plaats daarvan wil ze een concept aanbieden waarmee mensen leren omgaan met onduidelijke situaties waarin de oude zekerheden en identiteiten opeens niet meer vanzelfsprekend zijn.

Liminaliteit

Het gaat om het concept 'liminaliteit', een begrip uit de antropologie dat volgens haar ook goed te gebruiken is in de geschiedwetenschap. De tijd, of liever tijdperken, kennen overgangs-

zones en -rituelen, waarin rollen en betekenissen nog niet zijn gedefinieerd. Deze 'liminale fase' is als een vacuüm. Het oude is verdwenen, maar het nieuwe heeft nog geen vaste vorm aangenomen. Zo'n situatie treedt bijvoorbeeld op als er oorlog uitbreekt. Hoe gaan mensen met zo'n vacuüm om? Zien ze kansen of gevaren? Voelen ze de drang 'iets' te doen, te veranderen? En zo ja, hoe krijgt dat dan vorm? Hoe krijgt verzet dan bijvoorbeeld vorm?

Wat Tames wil, is het verleden bekijken door de ogen van de mensen uit die tijd. 'Wat waren de ervaringen van de mensen toen? Wat waren hun verwachtingen? Welk referentiekader hadden zij?' Met een glinstering in haar ogen vertelt ze over haar onderzoek naar de Geuzen, een van de eerste verzetsgroepen tijdens de Duitse bezetting, en hun leider Bernard IJzerdraat. Al vrij snel werd de groep opgerold en op 13 februari 1941 werden IJzerdraat en vijftien van zijn Geuzen geëxecuteerd. Het beeld van deze groep is of heroïsch of naïef: maar een dergelijk oordeel zegt natuurlijk weinig over wat die mensen ervaren hebben en waarom zij deden wat zij deden. Terwijl dat juist de interessante en leerzame vragen zijn.

Het keurslijf van het verleden

De Geuzen vergeleken de Duitse bezetting met de Tachtigjarige Oorlog. Ze voerden dit verdoor, compleet met verwijzingen naar Alva en de inquisitie. 'Voor ons is de analogie met de Tachtigjarige Oorlog apart', legt Tames uit, 'maar voor de mensen uit die tijd klopte het. Het paste perfect binnen hun referentiekader. Als er bij ons iets majeurs gebeurt zoals de Duitse invasie toen,

ontstaat er eenzelfde leegte. Wat doen wij dan?' Ook wij grijpen graag terug op eerdere ervaringen of zelfs historische analogieën om met grote schokken om te gaan, stelt ze. Tames wijst op president George Bush die de aanslagen op de Twin Towers op 11 september 2001 gelijkstelde aan de Japanse aanval op Pearl Harbor. 'IJzerdraat deed hetzelfde: een historische analogie trekken waardoor het nieuwe en onbekende betekenis krijgt. Het script ligt dan als het ware klaar: hoe de strijd zich zal ontwikkelen, wie de goeden zijn en wie de slechten, enzovoorts. Het is van belang dat je je ervan bewust bent dat teruggrijpen op beelden in het verleden je een bepaalde richting op duwt waardoor blinde vlekken kunnen ontstaan.'

Bush viel in die valkuil en trok zijn aangeslagen land en de internationale gemeenschap mee in militaire operaties tegen Afghanistan en Irak (in een volstrekt ander tijdperk dan dat van Pearl Harbor). IJzerdraat en zijn Geuzen grepen ook terug op de ervaringen van een eerder tijdperk, zonder oog te hebben voor kenmerken van de Duitse bezetter. Wie waren de Duitsers? Wat deed Sicherheitspolizei precies? Hoe stak het vervolgingsapparaat in elkaar? Die blinde vlek leidde tot hun ondergang. De 'les' die hieruit te trekken is? 'Op de schok van het geweld volgt een vacuüm waarin mensen zoeken naar houvast: een leider, een nationale mythe, een diepe overtuiging. Door je te verdiepen in dergelijke ervaringen van mensen in het verleden wordt je sensitiever als er in het heden iets gebeurt.' Het zijn geweldige momenten, vindt ze, als het lukt om mensen op een andere manier naar

- advertentie -

Geen noodhulp zonder psychosociale hulp

War Trauma Foundation helpt mensen en gemeenschappen die zijn getroffen door oorlog, geweld of andere humanitaire rampen.

Dagelijks worden we in de media geconfronteerd met enorme vluchtelingenstromen en de schrijnende omstandigheden waarin deze kinderen, vrouwen en mannen moeten overleven. War Trauma Foundation helpt mensen om te gaan met de psychosociale gevolgen van oorlog en geweld, onder meer door het trainen van de hulpverleners die zich iedere dag opnieuw inzetten voor de opvang en zorg voor vluchtelingen.

Steun ons werk. Helpt u mee met uw donatie?

Maak een gift over op ING Bank

NL29INGB0000001050

t.n.v. War Trauma Foundation, Diemen.

Meldt u aan als donateur, vrijwilliger of voor onze nieuwsbrief via www.wartrauma.nl

www.wartrauma.nl

moeilijke of verontrustende thema's te laten kijken. Soms kan dit op heel onverwachte momenten gebeuren. Enthousiast vertelt ze hoe een caissière in een supermarkt haar herkende van haar boek over 'foute' Nederlanders na de oorlog. 'Via de moeizame integratie van oud-NSB'ers – een minderheidsgroepering die de meeste Nederlanders liever kwijt dan rijk waren – kwamen wij terecht bij de integratie van vluchtelingen in het heden.'

Oorlog en emoties

Discussies over de oorlog maken nog altijd veel emoties los. Zeg je iets over de oorlog dan wordt dat vaak persoonlijk opgevat: het gaat over 'ons'. Emoties zijn een thema dat haar interesseert en waarbij ze raakvlakken ziet met het werkkterrein van de andere hoogleraren binnen Arq die zich meer richten op psychotrauma en de behandeling daarvan. Op het gebied van oorlog en emoties kunnen zij elkaar aanvullen. Hoe gaan samenlevingen om met ervaringen van grootschalig geweld? Tames wil zich richten op vragen als: hoe worden emoties verwoord? Door wie? En hoe verandert dat door de tijd heen? Wordt er verwezen naar WOII? Wat voor repertoire is er? Welke emoties worden niet verwoord?

De jaren vijftig staan bijvoorbeeld bekend als een tijd waarin emoties nauwelijks geuit werden. Maar het was een 'waanzinnig emotionele tijd', ontdekte Tames tijdens haar onderzoek naar voormalige 'foute' Nederlanders. 'Wij herkennen de emoties niet meteen, maar ze zijn er wel. Als je ze ziet, zie je ze overal. In de verwrongen manier waarop tijdens parlementaire debatten

gepraat werd, bijvoorbeeld over het teruggeven van de Nederlandse nationaliteit aan mannen die in de Waffen SS hebben gediend.' Het was een tijd waarin iedereen nog persoonlijke herinneringen aan de oorlog had en men vaak wist wat de ander in de jaren '40-'45 had gedaan.

En zo komt ze weer uit bij de vraag hoe de samenleving in elkaar zit en waarom. Het was iets dat haar mateloos boeide tijdens haar studie politicologie. Ze ontdekte te moeten weten waar een samenleving vandaan kwam om dit te snappen. Zo belandde ze ook in de geschiedwetenschap. Ze promoveerde in 2006 op *Oorlog voor onze gedachten. Oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse politieke debat, 1914-1918*. Daarna deed ze enkele jaren onderzoek naar collaboratie in Nederland. In 2009 verscheen haar boek *Besmette jeugd. Kinderen van NSB'ers na de oorlog*. Van 2008-2013 was ze projectcoördinator en onderzoeker bij het mede door haar haar geïnitieerde NWO-programma Erfenissen van collaboratie. Hieruit kwamen drie boeken voort waaronder het door haar geschreven *Doorn in het vlees. Foute Nederlanders in de jaren vijftig en zestig*. De fascinatie voor wat er gebeurt wanneer samenlevingen onder druk komen te staan bleef. Wat doen mensen wanneer het erom spant? Dat is de vraag die dan ook centraal zal komen te staan in haar onderzoek en onderwijs.

ONNO SINKE is historicus en beleidsadviseur bij het Arq WO2-programma en redactielid van Cogiscope.